ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ئۇيغۇر ئاكادېمىيسى
كۈچ - قۇۋۋەت بىلىمدىندۇر، سائادەت ئىلىمدىندۇر.
Güç - Kuvvet Bilimdendir, Saadet İlimdendir.

ئۇيغۇر مەشرەپلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى ئەخلاق تەربىيسى

يوللىغۇچى: ئاكادېمىيە يوللانغان ۋاقتى: 2013- يىل 29- مارت ئورنى: ئومۇمى، مەدەنىيەت بوستانى

ULY gha aylandurup körüsh USY gha aylandurup körüsh UEY gha aylandurup körüsh

ھۆسەنجان نامان

*بىز ئۇيغۇرلاردا بۇرۇندىن تارتىپ قائىدە – يوسۇنسىز، ئەدەپ – ئەخلاقسىز، بوشاڭ، ئۇرۇشقاق، چىدىماس ... كىشىلەرنى كۆرگەندە«مەشرەپ كۆرمىگەن» ئادەم ئىكەن دەيدىغان ئادەت بار.

ئۇيغۇرلار قەدىمىي مەدەنىيەتلىك مىللەتلەرنىڭ بىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئىنسانىيەت مەدەنىيەت خەزىنىسىگە ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. ئۇيغۇر 12 مۇقامى، ئۇيغۇر مىڭئۆيى بۇددا سەنئىتى ۋە ئۇيغۇر خەلق مەشرەپلىرى ... ئەجدادلىرىمىز ياراتقان قىممەتلىك مەدەنىيەت خەزىنىلىرىدۇر.

بىز ئۇيغۇرلاردا بۇرۇندىن تارتىپ قائىدە – يوسۇنسىز، ئەدەپ – ئەخلاقسىز، بوشاڭ، ئۇرۇشقاق، چىدىماس ... كىشىلەرنى كۆرگەندە «مەشرەپ كۆرمىگەن» ئادەم ئىكەن دەيدىغان ئادەت بار.

چوڭتۇر پەلسەپىۋى مەزمۇنغا تويۇنغان بۇ سۆزنى قانداقتۇر بىرەر پەيلاسوپ، مۇتەپەككۇر، ئۆلىمالار ئوتتۇرىغا قويغان بولماستىن، بەلكى ئۇ ئەنئەنىۋى ئۇيغۇر مەشرەپلىرى مۇھتىدا تاۋلىنىپ، ئۇيغۇر مەشرەپلىرىدىن مەنىۋى كۆچ ئېلىپ يېتىلگەن ئۇيغۇر ئاۋام خەلقىنىڭ يۇرەك سۆزىدۇر.

ئاشۇ بىر جۈملە سۆزدىن ئۇيغۇر مەشرەپلىرىنىڭ چوڭتۇر تارىخىي ۋە مەدەنىيەت قىممىتىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋېلىش تەس بولمىسا كېرەك. بۇ سۆزدە ئۇيغۇر مەشرەپلىرىنىڭ قىممىتى، ۋەزنى ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. دېمەك، ئۇيغۇر مەشرەپلىرى — ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ جان تومۇرى، ئادەم تەربىيەلەشنىڭ قېلىپى.

ئۇيغۇر مەشرەپلىرى ئەجدادلىرىمىز ياراتقان قىممەتلىك تارىخىي مەدەنىيەت، سەنئەت مىراسلىرىمىزنىڭ نامايەندىسى بولۇپ، ئۇنىڭدا ئەنئەنىۋى ئەلنەغمە ۋە ھەر خىل ئويۇنلار مۇجەسسەملەشتۈرۈلگەن، خەلقىمىزنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇش ۋە ھايات كارتىنىلىرى ئەتراپلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. مەشرەپ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي سەنئەت ئەنئەنىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۇزاق تارىخىي دەۋرلەردىن بۇيان، ئۇزنىڭ قويۇق مىللىي ئۇسلۇبى ۋە ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكلىرى ئارقىلىق جاھان ئەدەبىيات – سەنئەت ساھەسىدە ئۆز قىممىتىنى ساقلاپ كەلمەكتە.

سەنئەت – شۇ مىللەت ئىجتىمائىي ۋە تارىخىي ھاياتىنىڭ جانلىق ئىنكاسىدۇر، دېيىلگىنىدەك ئۇيغۇرلار تۇرمۇشىدىكى ئەڭ قاينات ھېس – ھاياجانلىق كەيپىياتلار ئۇيغۇر خەلق مەشرەپلىرىدە تولۇق نامايان بولىدۇ.

ئۇيغۇر خەلق مەشرەپلىرىنىڭ قىزىقارلىق ئويۇن تۈرلىرىدىن باشقا يەنە ئۆز ئالدىغا قاتتىق، مۆكەممەل بولغان بىر يۈرۈش تەرتىپ – ئىنتىزاملىرى بولۇپ، ئۇنىڭغا كەڭ دائىرىدىكى ئەدەپ – ئەخلاق تەربىيسى چوڭتۇر سىڭدۈرۈلگەن.

ئۇيغۇر خەلق مەشرەپلىرىدىكى بىر يۈرۈش قائىدە – تۈزۈملەر نوقۇل مەشرەپنىڭلا قائىدە – تۈزۈمى بولۇپ قالماستىن، بەلكى جەمئىيەتتىكى ئومۇمىي ئەخلاق مىزانلىرىنى ھەمايە قىلىش، كىشىلەرنى ئەخلاق كۆزقارىشىغا ئىگە قىلىش؛ ئەدەپ – ئەخلاق، ئەنئەنىۋى ئۆرپ – ئادەتلەرگە مۇخالىپ كېلىدىغان ئىشلارنى چەكلەش رولىنى ئۆتەپ كەلدى. مەشرەپلەردىكى كۆڭۈل ئېچىش ئويۇنلىرى بىلەن ئەدەپ – ئەخلاق قائىدىلىرى بىر – بىرىگە چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەچكە ئىجتىمائىي ھاياتتىكى قائىدە – تۈزۈم، ئادەملەردىكى ئەخلاقىي پەزىلەت مەشرەپلەردە تېخىمۇ جانلىق ئەكس ئېتىدۇ. شۇنداق بولغانلىقتى ئۈچۈن ئۇيغۇر مەشرەپلىرى ياش ئەۋلادلارنى ئەدەپ – ئەخلاقلىق، غايىلىك، تەرتىپلىك، ئىنتىزامچان، ئەمگەكچان، ئەقىل – پاراسەتلىك قىلىپ تەربىيەلەشتە ناھايىتى مۇھىم رول ئويناپدۇ.

ھازىرقى تەرەققىياتنىڭ چەكسىز ھاياتىي كۈچىگە ئىگە مول مېۋىلىرى نۇرغۇن جەھەتلەردىن بىزنى سۆيۈندۈرۈپ خۇشال قىلسىمۇ، لېكىن بەزى جەھەتلەردە بىزنى يەنىلا ئەپسۇسلۇق ئىچىدە قايتا ئويلىنىشقا ئۈندەمكتە. ئۆزىدە تالاي ئىلغار مەدەنىيەت ئېلىمىنتلىرىنى ھازىرلىغان قىسمەن ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتلىرىمىز بىزدىن بارغانسېرى يىراقلاپ بارماقتا. ئەڭ ئىلغار ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت مىراسلىرىمىزنىڭ بىرى بولغان – قەدىمدىن تارتىپ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئېپتىخارى، ئەدەبىيات – سەنئەت مەكتىپى، ئەدەپ – ئەخلاق بۆشۈكى بولۇپ كەلگەن ئۇيغۇر خەلق مەشرەپلىرىدىكى پايدىلىق ئەنئەنىلەرنىڭ بارغانسېرى سۇسلاپ، نە ھېچبىر تەربىيۋى ئەھمىيىتى، نە ھېچبىر خاسىيىتى يوق كەلسە – كەلمەس ھاراق سوروڭلىرىغا، رېستوران – بەزمىلەرگە ئورۇن بېرىشكە مەجبۇر بولۇۋاتقانلىقى ئەنە شۇلارنىڭ مىسالىدۇر.

ئەجدادلىرىمىز ياراتقان، خۇددى تارىم ۋادىسىدىكى بەردەم توغراق، يۇلغۇنلارنىڭ يىلتىزىغا ئوخشاش خەلقىمىز روھىيىتىدە چوڭتۇر يىلتىز تارتقان ئاتا مىراسىمىز بولغان ئۇيغۇر خەلق مەشرەپلىرى بىزدىن يىراقلاشقانچە ئايبغى چىقماس ھەر خىل چاي – ئولتۇرۇشلار، روھىمىزنى چىرتىپ، كىشىنى غەپلەتتە قويىدىغان ھەر خىل ئويۇن – تاماشىلار بىزلەرگە رودىپايدەك چاپلاشماقتا. ئۇزنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت يىلتىزىدىن يىراقلىشىش ۋە ئۇنىڭدىن چەتنەش ماھىيەتتە مەنۇبىيەتتىكى چېكىنىش، روھىي مەدەتتىن ئايرىلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

يېقىندا ناھىيىمىزدە پارتىيە، ھۆكۈمەت تارماقلىرى مەخسۇس سورۇن ھازىرلاپ مەشرەپ ئۇيۇشتۇرۇپ، ياشلارغا ئەنئەنىۋى مەشرەپلەرنى ئۆگىنىشكە مەخسۇس شەرت – شارائىت يارىتىپ بەرگەن بولسىمۇ، ئەمما بۇ ئىشلارغا تۆتۈلغان پوزىتسىيە تازا قىزغىن بولماقتا يوق، ئاخىر بېرىپ قاتنىشىدىغانغا ئادەم چىقماي قالدى.

دېمىسىمۇ ھازىر بەزى ياشلىرىمىز شەرم – ھايانى ئانچە بىلىپ كەتمەيدۇ. ئاددىيسى سالام – سەھەت قىلىش بىلەنمۇ ئانچە خوشى يوق. ھاراقنى خۇدىنى يوقاتتۇچە ئىچىدۇ. ھەتتا بەزى يىگىتلىرىمىز ھە دېسلا ھاراق – شاراپقا ئۆزىنى ئۇرۇپ ئەقەللىيسى ئەرلىك بۇرچىنىمۇ ئادا قىلالمايدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدى.

نۆۋەتتە، ياشلىرىمىزنىڭ روھىنى زەئىپلەشتۈرۈۋاتقان ئاشۇ بىرقاتار ئىللەتلەرنى ئەنئەنىۋى مەشرەپلىرىمىزدىكى ئەدەپ – ئەخلاق تەربىيسى ئارقىلىق تۈگىتىشتىن ئىبارەت مەنۇى دورا جىددىي زۆرۈر بولۇۋاتىدۇ. بۇ ھال كىشىلەرنى تەبىئىي يوسۇندا ئۇيغۇر خەلق مەشرەپلىرىنى سېغىنىدۇرۇۋاتىدۇ، ئەسلىتىۋاتىدۇ.

ھازىرقى جىددىي ۋەقەبەت دەۋرىدە دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەش ئۈچۈن چوقۇم جەمئىيەتكە، خەلقە، بولۇپمۇ كەلگۈسىنىڭ ئىگىلىرى بولغان ياشلار – ئۆسمۈرلەرنى ...لەشكە پايدىلىق بولغان مەنۇى پەرۋىشلەرگە ئەھمىيەت بېرىش تولىمۇ زۆرۈر بولماقتا. قانداقتۇر سىپى ئۆزۈلگەن لەگلەكتەك ئۆزىمىزنىڭ ئىلغار مەدەنىيەت ...لىرىمىزنى تاشلاپ قويۇپ، باشقىلارنىڭ بىزگە ئانچە ماس كەلمەيدىغان يەنە كېلىپ ئۇيغۇر خەلق مەشرەپلىرىنىڭ قولىغا سۇمۇ قويۇپ بېرەلمەيدىغان غەيرىي مەدەنىيەتلەرگە مەستانە بولۇپ يۇرسەك ۋۇجۇدىمىز تۇرلۇك ئىللەتلەردىن خالىي بولالمايدۇ.

ئۇيغۇر خەلق مەشرەپلىرى ئۇزاق تارىخىي زامانلاردىن بېرى ئۆزىدىكى ئەۋزەللىكلەرنى بولۇپمۇ ياشلار – ئۆسمۈرلەرنى ئەدەپ – ئەخلاق نۇقتىسى جەھەتتىن تەربىيىلەش، پېتەكلەش جەھەتتىكى ئىجابىي رولىنى ئىزچىل تۇردە جارى قىلدۇرۇپ كەلگەنىدى.

بىز ھېلىمەم يېزا – قىشلاق، شەھەرلەرىمىزدىكى «قاتار چاي»، «قاۋاقخانا»، «دېسكوخانا»، «رېستوران قىزغىنلىقى»نىڭ ئورنىغا ئەنئەنىۋى خەلق مەشرەپلىرىنى ئەۋج ئالدۇرۇپ، ئەنئەنىۋى ئەخلاق تەربىيىسى ئارقىلىق ياشلىرىمىزنى توغرا يولغا يېتەكلەپ، ئۇلارنى ساغلام تەربىيىلىنىش مۇھىتىغا ئىگە قىلىشىمىز لازىم.

(ئاپتور: ئاۋات ناھىيىلىك 3 – ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى)

مەنبە : ئۇيغۇر ئاكادېمىيسى كونا توربېتى

ئەسكەرتىش: ئۇيغۇر ئاكادېمىيسى تور بېتىدىكى يازمىلار ئاپتورنىڭ ئۆزىنىڭ كۆز-قارىشىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. تور بېتىمىزدىكى يازمىلارنى مەنبەسىنى ئەسكەرتكەن ھالدا كۆچۈرۈپ كەتكە تارقىتىشقا بولىدۇ.

© ئاكادېمىيە ئورگان توری